

Ziegler Zsolt

Morális felelősség és az alternatív lehetőségek elve: A Frankfurt-típusú példák

Bevezetés

A szabad akarat a morális felelősség feltétele. Szabad akaraton pedig azt szokás érteni, hogy tettét az ágens az aktuálistól eltérően, másként is végrehajthatta volna. Azonban ha a világ determinált, akkor nincsenek alternatív lehetőségek. Így szabadok sem lehetünk. Ezért ha a determinizmus igaz, nem lehetünk morálisan felelősek tetteinkért. Ezzel szemben H. J. Frankfurt híres, 1969-es „Alternatív lehetőségek és morális felelősség” című cikkében amellet érvelt, hogy a morális felelősségnek *nem* feltétele az alternatív lehetőségek megléte. Bemutatott egy olyan példát, amely arra az intuíciónkra mutat rá, hogy akkor is felelősnek tartjuk az ágens, ha cselekedetét nem tudja elkerülni.

Ebben a tanulmányban amellet fogok érvelni, hogy *a Frankfurt-példák sikeressége csak azon múlik, hogy alapvetően kompatibilista vagy inkompatibilista intuíciónk vannak. Az előbbi esetben sikeresek ezek a példák, míg az utóbbi esetben nem azok.* A tanulmány a következőképpen épül fel: (I.) elsőként a szabad akarat fogalmát vizsgálom meg, amelyről azt állítom, hogy a fogalom definiálásához szükséges feltételek – ti. hogy az ágens „önmagától cselekszik”, illetve „másként is cselekedhetett volna” – ellentmondásosak. (II.) Szolgállok egy Frankfurt-stílusú példával, amely azt hivatott bemutatni, hogy a morális felelősség-tulajdonításhoz nincs szükség az alternatív lehetőségekre. (III.) Ezt követően ismertetem J. M. Fischer érveit a Frankfurt-példák mellett és ellen. Ezzel kapcsolatban arra jutok, hogy a Frankfurt-példák legnagyobb nehézsége a Fischer által a *szabadság csírájának* nevezett jelenség, amely ezeknek a példáknek a szükségszerű hibája. (IV.) Megvizsgálom néhányat a legfontosabbnak tartott Frankfurt kritikák közül. Ezekről kimutatom, hogy meggyőző erejüket nem a Frankfurt-típusú példák problematikus voltából, hanem a szabad akarat fogalmának ellentmondásosságából (I.) nyerik.

Mivel a dolgozat a szabad akarat problémájával és a morális felelősséggel foglalkozik, mindenképp érdemes bemutatnom, hogy mit tekintek pontosan a szabad akarral kapcsolatos legfőbb nehézségnek. A szabad akarról úgy gondolkodunk, mint egyfajta kontrollról, amely a tetteinket és az akaratunkat irányítja. Pontosabban, úgy véljük, hogy amit cselekszünk, *rajtunk múlik*. Feltételezzük, hogy másként is tehetünk volna, ha éppen úgy döntöttünk volna. Másfelől azonban a determinizmus olyan el-

képzés a világról, amely szerint minden esemény valamely törvénynek engedelmeskedik. A determinizmust legtisztábban Laplace fogalmazta meg. Laplace feltételez egy Démont, amely majdnem végtelen tudással bír. Birtokosa az abszolút fizikai tudásnak, ismer minden egyes partikuláris tényt és minden természeti törvényt. Ezért aztán a Démonnak nem okoz gondot, hogy a világ adott állapotából tökéletes fizikai tudásának segítségével kikalkulálja, a jelen, a múlt és a jövő bármely állapotát. Ugyanis, ha a determinizmus igaz, akkor a múlt és a természettörvények konjunkciójából elkerülhetetlenül következik a világ minden jelenbeli és jövőbeli állapota.

Így a világmindenség jelen állapota az előző állapot okozatának és az eljövendő állapot okának tekintendő. Az olyan értelem, mely egy bizonyos pillanatban a természet összes erőit és az azt összetevő egységek helyzetét ismerné, mely továbbá eléggé mélyreható volna ezen adatok elemzésére, egyazon képletbe foglalhatná a világ legnagyobb testének és legkönnyebb atomjának mozgását. Semmi sem volna bizonytalan előtte; a jelen módjára látná a jövőt, éppúgy, mint a múltat. Az emberi értelem a csillagászatban elért tökéletességgel halvány vázául szolgálhat egy ilyen értelemnek (...) Az igazság keresése érdekében kifejtett minden erőlködése arra irányul, hogy minél jobban megközelítse a fent elképzelt értelmet.¹

Ennek alapján könnyen belátható, hogy miért probléma a determinizmus és a szabadság összeegyeztethetősége. Ha akkor vagyok szabad, ha másként is cselekedhettem volna, mint ahogy ténylegesen cselekszem, és ha feltételezzük, hogy a világ szerkezetét tekintve olyan, hogy nem cselekedhettem volna másként, akkor nem is lehetek szabad.

Mielőtt rátérnék a Frankfurt-típusú példák elemzésére, szeretném röviden bemutatni a szabad akarattal kapcsolatos fő álláspontokat. A vitában két nagy tábor áll szemben egymással, a kompatibilistáké és az inkompatibilistáké. Az *inkompatibilisták* szerint a szabad akarat nem egyeztethető össze a determinizmussal, szerintük szabad akarat csak indeterminisztikus világban lehetséges. Az inkompatibilista táboron belül vannak *libertáriusok*, akik szerint létezik szabad akarat, s akik szerint, ebből következően, a determinizmus hamis. Ezek mellett vannak *szigorú determinista inkompatibilisták*, akik szerint a világ determinisztikus, és ezért nem létezik szabad akarat. Ugyanakkor a *kompatibilisták* azok a filozófusok, akik szerint a determinizmus összeegyeztethető a szabad akarattal. A kompatibilisták szintén két táborra oszlanak, gyenge és erős kompatibilistákra. A *gyenge kompatibilista* szerint az inkompatibilista téved, amikor azt állítja, hogy a determinizmus implikálja a szabadság hiányát. Ha a determinizmus igaz, akkor is lehet szabad akaratunk. Az *erős kompatibilista* azt állítja, hogy nemcsak, hogy vannak olyan lehetséges világok, ahol az események determináltak, és mégis léte-

¹ Idézi: Simonyi Károly: *A fizika kultúrtörténete, a kezdetektől 1990-ig*. 461. o.

zik szabad akarat, hanem, hogy azokban a világokban, ahol az események nem determináltak, a szabad akarat sem lehetséges. A determinizmus szükséges feltétele annak, hogy szabad akarral rendelkezünk.

I. A szabadság két fogalma

Elsőként a szabad akarat fogalmát kellene valamennyire megvilágítanunk. A szabad akarat fogalma azért szükséges számunkra, hogy az ágenst felelősnek tarthassuk tetteiért. Hiszen csak azt a cselekvőt lehet dicsérni vagy kárhoztatni, aki irányítással bír tettei felett. A szabad akaratot úgy szokás érteni, mint az ember ama képességét, amely alkalmassá teszi arra, hogy tettei *rajta múljanak*. De mit is kell értenünk azon, hogy „rajta múlik”. Nos, ezen a ponton kezdődnek a nehézségek, mivel úgy tűnik, a szabad akarat fogalmát két szükséges feltétellel lehet megadni.

Az egyik feltétel az a képesség, hogy az ágens *másként is cselekedhet, mint ahogy ténylegesen cselekszik*. Nevezzük ezt a feltételt *alternatíva-feltételnek*. Tegyük fel például, hogy most a vonaton ülök, egy olyan fülkében, ahol egy öregúr és egy csinos nő ül a kutyájával. Ha szabad vagyok, akkor képes vagyok arra, hogy egy másik fülkébe üljek, ahol mások utaznak. Tehát a szabad akarat fogalmának egyik szükséges feltétele, hogy egy kontrafaktuális kijelentést igaz legyen. Azaz, hogy az életem nem csak egyféle-képpen élhessem le, hanem bizonyos pontjain elágazó útvonalak közül választhassak, vagyis alternatív lehetőségeim legyenek.

A szabad akarat másik szükséges feltétele az, hogy a tett, amelyet az ágens végrehajt „a sajátja legyen”, azaz hogy „magától” hajtsa végre (*on his own*). Nevezzük ezt a feltételt *autónómia-feltételnek*. Így amikor meghozok egy döntést, akkor azt a döntést *saját magamtól hoztam meg*, én magam legyek az oka. A személyes élettörténetem meghatározza, hogy miként fogok dönteni. Amikor ugyanis választanom kellett, hogy melyik fülkébe üljek, szerepet játszott a döntésemben, hogy szeretem-e a kutyákat, és vonzódok-e a csinos nőkhöz. Az emlékeim és a személyes múltam, habitusom, mind-mind hozzájárulnak a döntéseimhez. Tehát a döntéseimet különféle pszichológiai és környezeti hatások határozzák meg. Amikor ugyanis „saját magamtól cselekszem”, akkor saját indokaim határozzák meg a tettet. Egy indok akkor a sajátom, ha jól illeszkedik a meglévő indokaim, hiteim és vágyaim közé. Saját indokaim egymással kapcsolatosak és folytonosak, nincsenek bennük szakadások. Ez azt jelenti, hogy ha a külső ingereket is számításba vesszük, akkor indokaink levezethetők és egymásból következnek. Egy döntés akkor és csak akkor a sajátom, ha a korábbi hit-vágy komplexumomból és a külső ingerekből – kapcsolatos és folytonosan – következik. A lényeges mozzanat a levezethetőség, mivel ez gondoskodik arról, hogy ne valamilyen külső okból, hanem csakis

a saját (az én agyamban lévő) hitekből következzen a tettem. Tehát amikor valaki pisztollyal kényszerít, hogy értékeimet adjam át neki, és én át is adom, akkor ez a döntésem is a sajátom. Mivel ez a döntésem, hogy engedelmeskedem a rablónak, illeszkedik – folytonos és kapcsolt – a saját hiteim és vágyaim hálózatába. S bár ez esetben külső kényszer hatása alatt cselekszem, a döntés, hogy átadom a tárcám, mégis az enyém.

A vonaton a kabin kiválasztása is ugyanilyen módon a saját döntésem. Mivel ez az elhatározás is illeszkedik – kapcsolt és folytonos – a hiteimmel és a vágyaimmal. Ezzel szemben hipnózis alatt meghozott döntéseim nem az enyéme, mivel az ilyen „döntés” semmilyen módon nem illeszthető be konzisztensen a saját hiteim és vágyaim közé. Minden esetben kimutatható egy szakadás az indokaim folytonosságában, így jelezve azt, hogy józan, *önmagam által* kontrollált állapotomban nem hozom meg a kérdéses döntést.

Először amellet szeretnék érvelni, hogy a szabad akarat fogalmának előbbi két feltétele inkonzisztens. Az, hogy az ágens „másként is cselekedhetett volna” és hogy „magától cselekedett” összeegyeztethetetlen. Könnyű belátni, hogy az alternatíva-feltétel involválja az indeterminizmust – mivel a determinizmus nem engedni meg az alternatív lehetőségeket.² Az indeterminisztikus döntési mechanizmust feltételező elmélet nehézsége viszont az, hogy bár adottak az alternatív lehetőségek, arról mégsem tudunk számot adni, hogy miért éppen azt a döntést hozta meg az ágens, amelyet meghozott. Ugyanis ha van indeterminisztikus eleme a döntésnek, úgy az egész folyamat is indeterminisztikus. Ilyenformán, ha van olyan indeterminisztikus okozat, amely része döntéseinknek, és ennek az okozatnak nincs oka, akkor azok a döntések nem múlhatnak rajtunk sem.³ Ezért aztán hiába hozok meg egy „döntést”, amennyiben magát a döntést nem determinálja a személyes hit-vágy komplexumom, akkor a döntésem nem egyedül saját magamon múlik, hanem a véletlenül is. Az ilyen döntést nem lehet levezetni a korábbi hit-vágy komplexumomból, ezért nem is az enyém.

Ugyanakkor a determinizmus doktrínájának segítségével magyarázni tudjuk, hogyan tekinthetjük sajátjának az ágens tettét. Hiszen ha az univerzum eseményei csak egyféléképpen játszódhatnak le, akkor minden tettet, melyet végrehajtok, *saját* személyes élettörténetem határoz meg. Éppen ezért értelmezhetjük a tetteket úgy, mint amelyek az enyéme. Ahogy Huoranszki Ferenc fogalmaz: „*A szabadság feltételezi a determinizmus igazságát. Hiszen hogyan beszélhetnének szabad cselekvésről anélkül, hogy feltételeznék: akaratunk kauzálisan szükségszerűsíti tetteinket? Ha nem így volna, megfontolásaink és döntéseink nem befolyásolhatnák azt, hogy mit teszünk. A pusztán véletlenül*

2 Lewis lokális kompatibilizmus elmélete képes összeegyeztetni az alternatív lehetőségeket és a determinizmust. (Lewis: 1981) Bírálataát ld. Beebe (2003) és Huemer (2004)

3 O'Connor, Timothy: „Indeterminism and Free Agency: Three Recent Views”, és Inwagen, Peter van: *An Essay on Free Will*, 126-27 és 142-48. o. és Huoranszki, Ferenc: „Szabad akarat és természeti törvény”, és Nelkin, Dana K.: „The Consequence Argument and the Mind Argument”

múlna, hogy ha úgy döntünk, nem fogunk elutazni Rómába, akkor nem is utazunk el. Ha a kauzális szükségyszerűségként értelmezett determinizmus tézise nem áll, rejtély, hogy döntéseink miként okozhatják cselekedeteinket.”⁴ (ld. még Hume⁵) Ezen intuíció mellett az „Erős kompatibilizmus” fejezetben fogok érvelni.

Tehát ha az alternatíva-feltétel megköveteli az indeterminizmust, azonban az indeterminizmus összeegyeztethetetlen a szabadság autonómia-feltételével, akkor az indeterminizmus összeegyeztethetetlen a szabadsággal. Ugyanakkor, ha az autonómia-feltétel megköveteli a determinizmust, és a determinizmus összeegyeztethetetlen az alternatív lehetőségekkel, akkor a determinizmus összeegyeztethetetlen a szabad akarattal. Így már világosan látható, hogy a „másként is cselekedhetett volna” és az autonómia-feltétel összeegyeztethetetlen. Egy hasonlattal élve, a szabad akarat fogalma végső soron éppolyan képtelen feltételeket hordoz magában, mint a négyszögletű köré. *A szabadság két feltétele nem fér össze*, mivel a szabad akarattal rendelkező ágenstől azt várjuk el, hogy „önmagától kellett volna másként cselekednie”. De ha „önmagától cselekedett”, akkor nem cselekedhetett volna másként. S ha „cselekedhetett volna másként”, akkor nem tudjuk megmagyarázni, hogy mi miatt cselekedett másképpen.

Amennyiben igazam van, és a szabad akarat fogalma az előbbi alternatíva- és autonómia-feltételekkel definiálható, akkor a teljes szabad akarat fogalmat nem képes sem a kompatibilista, sem pedig az inkompatibilista álláspont egészében megragadni, mert ez elvileg lehetetlen. Az pedig, hogy valaki kompatibilista vagy inkompatibilista filozófiai elkötelezettséget vállal, azon múlik, hogy melyik feltételt – az alternatív lehetőségek feltételét vagy az autonómiát, azaz önmagától cselekvést – véli fontosabbnak. Tanulmányomban azt kísérlem meg kimutatni, hogy a Frankfurt-típusú példák meggyőző ereje azon múlik, hogy valakinek kompatibilista, vagy inkompatibilista intuíciói vannak. Mivel a szabad akarat fogalma ellentmondásos, és a két szükséges feltétel egyidejű fenntartása lehetetlen, a Frankfurt-példák akkor sikeresek, ha a kompatibilista intuíció szerint az autonómia-feltételt véljük fontosabbnak a felelősség szempontjából. Ugyanakkor, ha valaki inkompatibilista, akkor a Frankfurt-típusú példák nem magyarázzák jól a morális felelősséget. John Martin Fischer ezt megfogalmazta már, azonban nem érvelt mellette.

Néhányan feltételezik, hogy a morális felelősség-tulajdonításhoz az alternatív lehetőségek irrelevánsak, pusztán a [Frankfurt típusú] példák eredménye miatt. Nem tudom, hogyan lehet az alternatív lehetőségek irrelevanciája mellett érvelni, mindazonáltal intuitíve mindig is meggyőzőnek találtam az irrelevancia állítást. Amikor Louis Armstrongtól megkérdezték, hogyan határozná meg, hogy mi a jazz, állítólag így válaszolt, „Ha már

4 Huoranszki Ferenc: *Modern Metafizika*, 302. o.

5 Hume, David: *Értekezés az emberi természetről*, III. könyv 1. szakasz 532-533. o. és 2. szakasz 539. o.

megkérdezted, akkor sose' fogod tudni" Nekem is ezt kell mondanom: Ha már megkérdezted, hogy a Frankfurt-típusú példák hogyan mutatják ki az alternatív lehetőségek irreleváns mivoltát a morális felelősség vonatkozásában, „akkor sose' fogod tudni.”⁶

Dolgozatomban azt kísérlem meg kimutatni, hogy a szabad akarat fogalmának ellentmondásos mivolta miatt nem lehet a Frankfurt-példákat sem végérvényesen igazolni, sem cáfolni. Ezeknek a példáknak a sikeressége csak azon múlik, hogy kompatibilisták vagyunk-e vagy sem.

II. Frankfurt-stílusú példák és morális felelősség

Természetes azt gondolni, hogy a morális felelősség-tulajdonításhoz – ahhoz hogy valakit dicsérjünk, vagy vádoljunk – szükséges feltétel, hogy az ágens „másként is cselekedhetett volna”. Úgy gondoljuk, hogy felelős vagyok azért, mert megbuktam a vizsgámon, ha felkészülhettem volna rá, azaz másként is cselekedhettem volna. Így, ha a determinizmus igaz, akkor nem cselekedhettem volna másként, tehát nem vagyok felelős a tettemért. Úgy tűnik tehát, hogy ha a determinizmus igaz, akkor nem lehetek felelős azért, hogy megbuktam. Ezzel szemben Harry Frankfurt híres cikkében az „Alternatív lehetőségek és a morális felelősség”-ben⁷ ellenpéldával szolgál, amely azt hivatott bemutatni, hogy nincs szükség az alternatív lehetőségekre ahhoz, hogy az ágensnek morális felelősséget tulajdonítsunk. Mielőtt ellenvetéseit ismertetné, Frankfurt először világosan megfogalmazza a bírálni kívánt elvet:

Az alternatív lehetőségek elve – ALE (*the principle of alternate possibilities*):

Egy személy csak akkor felelős morálisan azért, amit tett, ha másként is cselekedhetett volna.⁸

Frankfurt azt állítja, hogy vannak olyan körülmények, amelyekben az ágens egy bizonyos módon cselekszik, és nem is cselekedhet másként, mégis felelősnek tartjuk azért, amit tesz. Ha igaza van, ez azt bizonyítja, hogy az ALE nem szükséges a morális felelősség tulajdonításához. Lássunk egy példát erre. (Ez a gondolatkísérlet nem Frankfurttól származik, hanem Eleonore Stump⁹-tól, és az eredeti Frankfurt-példa egy javított változata. Azért ezt a példát mutatom be, hogy néhány triviális ellenvetést idejekorán megválaszolhassunk.)

6 Fischer, John Martin. „Responsibility and Frankfurt-type examples”, 292. o.

7 Frankfurt, Harry: „Alternate Possibilities and Moral Responsibility”

8 Frankfurt, Harry: „Alternate Possibilities and Moral Responsibility”, 829. o.

9 Stump, Eleonore: „Libertarian Freedom and the Principle of Alternative Possibilities”, 76-77. o.

Tegyük fel, hogy egy Grey nevű idegsebész, azt akarja Jones nevű páciensétől, hogy a következő választásokon a republikánusokra szavazzon. Greynek birtokában van egy ún. „neuroszkóp”. Ez az apró szerkezet képes arra, hogy feltárja Jones szándékait, valamint hogy olyan idegpályákat stimuláljon az agyában, amelyek egy bizonyos döntés meghozatalát eredményezik. Tehát miután Grey beépíti ezt a chipet Jones agyába, akkor tudni fogja, hogy páciense mit akar, és képes lesz irányítani az akaratát. Ha Grey az „a, b, c” idegi folyamatot észleli, akkor ez azt mutatja, hogy Jones a republikánusokra szeretne szavazni; hívjuk ezt „R” szekvenciának. Ugyanakkor, ha „x, y, z” idegi folyamatot látja, az azt jelenti, hogy Jones azt a döntést fogja meghozni, hogy a demokra- tákra szavaz; hívjuk ezt „D” szekvenciának. Mivel Grey azt a döntést szeretné megho- zatni Jones-szal, hogy a republikánusokra szavazzon, ezért bármikor az „x, y, z” idegi folyamatot látja, akkor közbeavatkozik, és kiváltja az „a, b, c” sorozatot, ezzel biztosítja a republikánusokra való szavazást.

Jones-nak nyilvánvalóan nem voltak alternatív lehetőségei, elkerülhetetlenül a re- publikánusokra szavazott. Felelős-e Jones azért, hogy a republikánusokra szavazott, még akkor is, ha egy pillanatig sem volt képes arra, hogy ezt elkerülje? A kérdésre a választ alapvetően intuíciónk adják meg, és legtöbbször *igenmel* válaszol. Egy másik példán talán még élesebben látjuk ezt. Ebben Grey nem a republikánusokra voksolást biztosítja a neuroszkóppal, hanem egy személy, White meggyilkolását.¹⁰ A körülmé- nyek azonosak maradnak az előbbi példával, csak hogy ebben az esetben Grey White megölését szükségszerűsíti. Ez esetben sem kell beavatkoznia a neuroszkópnak, és Jo- nes saját indokainál fogva, *önmagától* gyilkolja meg White-ot. Felelős Jones a gyilkos- ságért? Aligha akadnak olyanok, akik nemmel válaszolnának.

Widerker¹¹ felhoz egy érvet Stump ellen, és rámutat arra, hogy az ágens képes visz- szaautasítani az „a, b, c” vagy „x, y, z” mintázatot, egy más agyi állapottal. (Pontosabban Stump példája nem tartalmazza, hogy Jones-nak mindenképpen szavaznia kell.) Jones dönthetett volna úgy is, hogy nem megy el szavazni. Ezáltal birtokában van a képesség, hogy „a, b, c” és „x, y, z” nem-fennállását biztosítsa. Így ha a neuroszkóp csak a „D” szekvenciára érzékeny, akkor egy másik szekvenciával kivédhető „R” szekvencia elke- rülhetetlensége. Ezt az ellenvetést azonban könnyen tudom orvosolni. Javaslom, hogy Grey neuroszkópja ne csak az „x, y, z” mintázatra legyen érzékeny, hanem a következő módon működjön: Amennyiben az „R” szekvenciától bármilyen eltérő idegi mintát detektál a neuroszkóp, akkor közbeavatkozik és kiváltja az „a, b, c” sorozatra, ezzel biztosítja a republikánusokra való szavazatot. Így természetesen Widerker kritikája nem állja meg a helyét és Jones nem tud tartózkodni a szavazástól. Mindazonáltal,

10 Frankfurt eredeti példájában is egy gyilkosság az elkerülhetetlen tett. A különbség pusztán annyi, hogy a neuroszkóp már egy teljesen meghozott döntést ír felül, és nem, mint Stump példájában a kezdeti idegi jeleket befolyásolja.

11 Widerker, David: „Responsibility and Frankfurt-type Examples”, 326. o.

ha a neuroszkóp Grey döntésének megfelelő „R” szekvenciát érzékeli, akkor inaktív marad, és nem avatkozik közbe. Tétélezzük továbbá fel, hogy Jones a választások alatt egyetlen alkalommal sem adta jelét, hogy a demokratákra akarna szavazni, majd magabiztosan a republikánusokra adta le a voksát. Így a neuroszkóp nem játszott szerepet Jones döntésében, és *önmagától* szavazott a republikánusokra.

Ha a Frankfurt-típusú példák meggyőzőek, akkor a morális felelősség-tulajdonításhoz nincs szükség az alternatív lehetőségekre. Továbbá, a morális felelősséget a szabad akarat fogalmának nem az alternatíva-feltétele alapozza meg, hanem az autonómia-feltétel. Amennyiben Frankfurt és az ALE-t támadó kompatibilista filozófusok nem tévednek, akkor, ha a világ determinisztikus, és az univerzum eseményfolyama csak egyféleképpen játszódhat le, akkor felelősek vagyunk tetteinkért.

Ezt talán nehéz lehet elfogadni, hiszen szabadságon mégiscsak valamiféle kontrollt szoktunk érteni. Látszólag a determinizmus nem engedi meg a kontroll lehetőségét, hiszen nem én döntök idegi eseményeim, akaratom és mentális életem felett, hanem a természettörvények és a múlt együttese. Bár mindegyik mentális eseményem az enyém, abban a tekintetben, hogy az én fejemben van, valamely kontrollra szükség van a morális felelősség-tulajdonításhoz. Így ha a természeti törvények határozzák meg, hogy mi van az elmémben, akkor nem rajtam múlik, hogy miben hiszek, vagy mire vágyom. Tehát, ha a morális felelősséghez valamilyen kontroll jelenlétét várjuk el, akkor szükséges egy olyan irányításfogalmat definiálni, amely képes számot adni arról, hogy miért tartjuk Jonest felelősnek egy alternatívák nélküli vagy determinált szituációban. A következőkben bemutatom John Martin Fischer¹² kísérletét egy ilyen irányítás-fogalom kimunkálására, majd elemzését a Frankfurt-típusú példákról.

III. A szabadság csírái

A kérdés tehát az, hogy miért tűnnek meggyőzőnek a Frankfurt-típusú példák, ha egyszer szükségesnek tartunk valamilyen kontrollt a morális felelősséghez. Fischer célja, hogy olyan kontrollfogalmat vezessen be, amely összefér a Frankfurt-típusú példákkal. Bemutat egy esetet, amelynek segítségével képes példázni a cselekvésekhez tartozó két fajta kontroll-fogalmat.

Képzeljük el a következő esetet, amelyet a továbbiakban nevezünk a *megbűtykölt autó* példájának: az autót vezetve t_1 -kor egy elágazáshoz érkezem, majd jobbra fordítom a kormánykereket, és jobbra fordulok a sarkon. Ezután folytatom az utam a megszokott módon. Mindeközben, tudtomon kívül, az autómiban volt egy olyan me-

¹² Fischer, John Martin: „Responsibility and Alternative Possibilities”

chanizmus,¹³ amely pontosan t_1 -kor működésbe lépett. Ez a mechanizmus mindenképpen megakadályozta volna, hogy t_1 -kor a kormánykerék balra forduljon.¹⁴

Ebben az esetben nem gondolnánk azt, hogy nem én vezettem az autót, és azt sem, hogy nem miattam fordult jobbra. Azonban mégsem kanyarodhattam volna másfelé, csakis jobbra. Az ilyesfajta kontrollt nevezi Fischer vezérlő kontrollnak (*Guidance Control*). A *vezérlő kontroll* olyan befolyás tetteink felett, amely nem igényli az alternatív lehetőségek meglétét. Vezérlő kontrollom van a tetteim felett akkor, ha a tettet, amelyet végrehajtok, *magamtól* teszem meg, ha saját indokaim vezetnek. A vezérlő kontroll elégséges oka az autó jobbra kanyarodásának. A vezérlő kontroll nem más, mint indok egy tett végrehajtására. A *regulatív kontroll* (*Regulative Control*) ugyanakkor olyan irányítás, amelynek szükséges feltétele az alternatív lehetőségek megléte. Amennyiben regulatív kontrollal bírok, úgy jobbra és balra is elfordíthattam volna az autó kormányát. A regulatív kontroll tehát megegyezik a hétköznapi értelemben vett irányítás-fogalmunkkal. Érdemes megjegyezni, hogy a regulatív kontroll magában foglalja a vezérlő kontrollt. Végső soron a regulatív kontroll nem más, mint kontroll a vezérlő kontroll felett, abban az értelemben, hogy az ágens, amennyiben regulatív kontrollal bír, dönthet úgy, hogy megteszi vagy nem a vezérlő kontroll által meghatározott tettet. Az előbbi autós példában, volt vezérlő kontrollom, de nem volt regulatív kontrollom.

Fischer azt állítja, hogy a morális felelősség-tulajdonításhoz nem szükséges a regulatív kontroll, hanem a vezérlő kontroll is elégséges. Tehát minden esetben beszélhetünk vezérlő kontrollról, amikor indokai által egy bizonyos akarat vezérli a tettet. Mindazonáltal egy tett felett az ágensnek lehet vezérlő kontrollja még akkor is, ha nincs módjában elkerülni azt a bizonyos tettet. Így világosan megkülönböztethetjük a tetteinkhez tartozó irányítás-fogalom két fajtáját. Azt az irányítást, amely vezérli a tettet, és azt, amellyel az ágens választ a lehetőségek közül. Ez a két kontroll nyilvánvalóan különbözik egymástól.

A legfontosabb kérdés, hogy az akarat, amely csak a vezérlő kontroll szerint irányítja a tettet alapja lehet-e a morális felelősségnek. Képzeld el, hogy azért késtem le egy fontos találkozót, mert jobbra kanyarodva a hosszabb utat választottam. Ha balra kanyarodtam volna, akkor biztosan nem késem le a randevút. Bár sosem volt birtoomban a képesség, hogy balra forduljak, mégis aligha mondanánk, hogy nem vagyok felelős a késésért. Ezek szerint tehát, akkor is felelős lehetek egy tettért, ha nem tudom elkerülni, de magamtól hajtom végre. A morális felelősség-tulajdonításhoz tehát nem

13 Fischer eredeti példájában az autó elromlik, és emiatt nem fordulhat balra. A példát a későbbi fejlemények könnyebb érthetősége miatt változtattam meg.

14 Fontos megjegyezni, hogy ez az autóba épített szerkezet csak a balra kanyarodást képes megakadályozni. Hiszen ha t_1 -ben azt is garantálná, hogy ne tarthassam egyenesben a kormányt, akkor nem én fordítanám el a kormánykereket jobbra, hanem a szerkezet. (Tehát az autó jobbrafordulásának csak én vagyok az oka, és ennél fogva nem túldeterminált.)

szükséges a regulatív kontroll, elég, ha vezérlő kontrollal rendelkezem. Felelős vagyok, ha volt indokom megtenni cselekedtem és aszerint is cselekedtem.

Fischer amellett, hogy alapvetően támogatja a Frankfurt-stílusú kompatibilizmust felhívja a figyelmünket egy fontos nehézségre, amely szükségszerűen együtt jár a Frankfurt-típusú példákkal. Az összes ilyen példában megtalálható egy olyan esemény, amely alternatív lehetőségként értelmezhető. Ezt hívja Fischer a „szabadság csírájának” (*flicker of freedom*). Idézzük fel Stump Frankfurt-példáját. A kontrafaktuális beavatkozó akkor lép közbe, ha az „R” szekvencia helyett a „D”-re utaló „x, y, z”-t detektálja. Tehát, amikor a neuroszkóp észleli az „x” mintázatot, az „a” mintázat helyett, akkor beavatkozik, és „x”-et átírja „a”-ra, amelynek okán Jones a republikánusokra szavaz. Fischer ezt az apró eseményt, az „x” mintázat jelenlétét hívja a szabadság csírájának. Szükségszerű, hogy minden Frankfurt-példában van ilyen csíra, hiszen Grey csak „x” mintázat jelenlétére reagálhat. Ezért „x”-et Grey nem tudja kiküszöbölni. Így ez az esemény a szabadság csírája. Ha minden Frankfurt- esetben legalább¹⁵ ilyen apró csíra van, akkor nem állíthatjuk, hogy ezekben a példákban teljesen hiányzik az alternatív lehetőség. Ugyanis, ha megjelenik a kontrafaktuális eseménysorban egy szabadság csíra, akkor az már különbözik az aktuális szekvenciától. Így „x” jelenléte alternatív lehetőséget jelent, még akkor is, ha azt csírájában elfojtja a neuroszkóp.

E jelenség alapján valaki amellett érvelhetne, hogy minden Frankfurt-példában rábukkanunk az alternatív lehetőségekre. Továbbá ez a stratégia arról kíván meggyőzni, hogy a példákban nem az „önmagától cselekedett”-ért (autonómiáért) tartjuk felelősnek az ágenst, hanem ez az aprócska szabadság csíra a morális felelősség-tulajdonítás alapja. A szabadság csírája ugyan nem képes megalapozni, hogy Jones ne a republikánusokra szavazzon, de képes megalapozni, hogy Jones legalább megpróbálhatta volna elkerülni, hogy („a”) a republikánuskora szavazzon. Így aztán – érvelhet az inkompatibilista – Jonest azért tartjuk felelősnek, mert nem is kísérelte meg, hogy ne a republikánusokra szavazzon, miközben a kontrafaktuális beavatkozó mellett is lehetősége volt arra, hogy *elkezdjén* más döntést hozni. Így az inkompatibilista csíra-párti filozófus (*Flickerist*) ragaszkodhat ahhoz, hogy a felelősség a Frankfurt-példákban is az alternatív lehetőségekben gyökeredzik. Ezért a Frankfurt-példák nem igazolják az ALE hamisságát. Az ALE implikálja az indeterminizmust, és mivel minden Frankfurt-példában szükségszerűen van csíra, így az „garantálja, hogy a cselekedetet ne külső tényezők határozzák meg.”¹⁶ Ez azzal a következménnyel jár, hogy tulajdonképpen minden Frankfurt-példa indeterminisztikus közegben játszódik le, és így nem képes igazolni a determinizmus és a morális felelősség összeegyeztethetőségét.

15 Természetesen az aktuális, és nem csak a kontrafaktuális, eseménysorban is van „csíra”, csak hogy az aktuális sorozatban nem szakítják meg, és az ágensben kifejlődik saját döntése: a republikánusokra való szavazás. Azonban „a” mintázat is ugyanolyan apró csíra, mint „x”.

16 Della Rocca, Michael: „Frankfurt, Fischer and Flickers”, 102. o.

Fischer, ezzel szemben, a Frankfurt-példák sikeressége mellett érvel, s a következőképpen válaszol a csíra-párti filozófusoknak. Még ha a szabadság csírája stratégia helytálló is, az ilyen alternatív lehetőségek nem elégségesek a morális felelősség-tulajdonításhoz. Hiszen hogyan is tehetné Jones morálisan felelőssé az ilyen apró alternatív lehetőség? Rendkívül intuícióellenes volna azt állítani, hogy pusztán néhány tudattalanul tüzelő neuron („x”) avagy egy tudatelőttés gondolat az alapja a morális felelősség-tulajdonításnak. Amikor ugyanis Jones-ban megszületőben van a döntés, hogy nem öli meg White-ot, akkor ez a tudatelőttés gondolat valamilyen neuron-mintaként („x”) valósul meg. A neuroszkóp ezen a szinten képes beavatkozni és megváltoztatni az öntudatlan idegi folyamatot („a”-ra). Ugyanakkor a nem tudatosított „x” mintázat *azonosítható*¹⁷ egy tudatelőttés döntéskézdeménnyel. Ez lehet például Jones valamilyen rossz érzése White meggyilkolásának tervével kapcsolatban. Ekkor beavatkozhat a neuroszkóp és emiatt Jones úgy véli, hogy úgy döntött, mégiscsak megöli White-ot. (Azonban ne feledjük a Frankfurt-féle forgatókönyvben a neuroszkópnak nem kell beavatkoznia, mivel Jones *szaját magától* dönt White meggyilkolása mellett.) Fischer azt állítja, hogy kontraintuitív azt gondolni, hogy egy ilyen csíra – nem tudatosított tüzelésmintázat, avagy egy tudatelőttés gondolat – alapja lehet a morális felelősségnek. Az ilyen csírák szükségesek, de nem elégséges feltételei a vádolhatóságnak és dicsérhetőségnek. Az általános nézet az, hogy egy ágens akkor felelős, ha megfontolja a jövőbeli cselekedeteit és egy mentális tervet készít a tetteről. Ezért a mentális tervért felelős az ágens, és nem néhány kósa neuron vagy tudatelőttés gondolat miatt. A szabadság csírája stratégia nem ad számot erről a tervről, a csíra apróbb, nem egy teljes cselekvési terv, így nem is elégséges a morális felelősséghez. A szabadság csírája nem elég robusztus a morális felelősség-tulajdonításhoz.

Ugyanakkor erre a csíra-párti (Michael Della Rocca) azt feleli, hogy nem az számít, milyen robusztus az alternatív lehetőség. Sokkal fontosabb azt látni, hogy a Frankfurt-példákban is megtalálhatóak az alternatív lehetőségek, következésképpen a Frankfurt- esetek indeterminisztikusak. Ezért aztán az ilyen példák nem igazolják, hogy alternatív lehetőségek nélkül is tulajdonítunk morális felelősséget. Michael Della Rocca¹⁸ ehhez hozzáteszi, hogy bár meggyőzőnek tűnik Fischer azon állítása, hogy a csíra túl apró a morális felelősség-tulajdonításhoz, azonban ezt nem alapozza semmi másra, csakis az intuíciókra. Della Rocca szerint ez nem tekinthető erős érvek az ALE ellen. S bár Fischer válasza intuitíve meggyőzőnek hathat, azonban explicit érveléssel mégsem szolgál az ALE ellen.

Nos, azt gondolom, szolgálhatok Fischer nevében egy válasszal. Azt javaslom, hogy ha elfogadjuk, hogy a csírák túl apróak ahhoz, hogy a morális felelősség alapját képez-

17 Ez ugyan elmefilozófiai kérdés, viszont azt gondolom, hogy valamilyen szupervenienca relációt kell elképzelnünk.

18 Della Rocca, Michael: „Frankfurt, Fischer and Flickers”, 103. o.

zék, akkor nem marad más lehetőség, mint hogy azt állítsuk, a morális felelősséget az autonómia-feltétel alapozza meg. Ez a válasz nem azt mutatja ki, hogy miért tűnik intuitíve meggyőzőnek, hogy a csíra túl apró a morális felelősséghez, hanem, hogy Fischer ezen intuíciójára alapozva megfogalmazhat egy érvet az autonómia-feltétel mellett, s ezzel egy implicite ellenvetést az ALE-vel szemben. Amennyiben alapvetően úgy véljük, hogy a morális felelősséget az autonómia-feltétel alapozza meg, akkor nem is kell a csírák relevanciája ellen érvelnünk, hiszen az már eleve irreleváns. Fischer kompatibilista, így számára az alternatíva-feltétel eleve nem fontos komponens. Mint ahogyan korábban bemutattam, az autonómia-feltételből logikailag következik az alternatíva-feltétel tagadása, ezért ha a szabadság két feltételének összeegyeztethetlensége melletti érvm helyes, akkor Fischer kiinduló feltevéséből eleve következik az ALE hamissága.

Mindazonáltal hadd keljek Della Rocca védelmére is. Fischerrel szemben a következő módon lehetne érvelni. A csíra-párti kifejtheti a következőt: A Frankfurt-példában szereplő tényleges eseménysorozatban is jelen volt a szabadság csírája; Jones elindulhatott volna a másik döntés felé vezető úton. Azonban, mivel Jones aktuális akaratkezdeménye megfelelt Grey szándékainak, Grey nem avatkozott be. Így a csírákat a neuroszkóp hagyta egy teljes döntéssé fejlődni. Éppen a szabadság csírájának megléte miatt tartjuk Jonest felelősnek, ti. nem is kísérlete meg nem meggyilkolni White-ot, miközben erre a próbálkozásra volt lehetőség. Tehát nem azért tartjuk felelősnek, mert önmagától döntött White megölése mellett. A Della Rocca-t támogató javaslatom pedig akkor sikeres, ha eleve az alternatíva-feltételt fogadjuk el. Így pedig nyilvánvalóan következik, hogy a morális felelősséghez szükséges, hogy az ágens legalább megpróbálhasson mást tenni.

Mindkét érv, Fischeré és a csíra-pártié is, meggyőzőnek tűnik. Erre mondja Fischer azt, hogy a vitában „dialektikus patthelyzet” állt elő. Amennyiben intuíciónk azt sugallják, hogy ahhoz, hogy Jonest morálisan felelősnek gondoljuk „legalább meg kellett volna próbálnia nem megölni White-ot”, úgy feltehetnénk a kérdést, *hogyan kellett volna ezt megkísérelnie*. S mással nem is válaszolhatnánk erre a kérdésre csak úgy, hogy „magától”. Ha ennek megfelelően azt mondjuk, hogy „önmagától kellett volna másként cselekednie”, akkor viszont nyilvánvaló ellentmondáshoz jutunk. Mivel ha „önmagától” cselekszik, akkor nincs módjában másként cselekedni, mivel – ahogyan azt tanulmányom elején bemutattam – ez a feltétel a determinizmust involválja. Tehát egyszerre várjuk el Jones-tól, hogy döntése determinisztikus folyamat legyen, és hogy indetermnisztikus folyamat is legyen.

Ezen a ponton plauzibilissé válik a tézis, amely mellett érvelni szándékozom, jelsül a Frankfurt-példák meggyőző ereje lényegében azon múlik, hogy kompatibilista vagy inkompatibilista intuíciónk vannak. A kompatibilisták szemében intuíciónle-

nes elfogadni, hogy néhány öntudattalanul tüzelő neuron avagy tudatelőttés gondolat a morális felelősség alapja lehet. Számukra az autonómia-feltétel a fontosabb komponense a szabad akaratnak. A kompatibilisták szerint az ágens vélekedései, személyisége, tudatos döntése kell, hogy megalapozza a morális felelősséget, és nem néhány kósza idegi jel vagy tudattalan lelki jelenség. Ugyanakkor az inkompatibilista szerint az a legfontosabb, hogy az ágensnek legyenek alternatív lehetőségei, mivel egyszerűen nem szabad az, aki csak egyféleképpen tud cselekedni. Legyen bármilyen rövid is az alternatív szekvencia, de az ágensnek legalább lehetősége kell, hogy legyen elkezdni másként cselekedni, ahhoz, hogy morálisan felelős lehessen. Mint korábban láttuk ez a két feltétel ellentmondásos, így egyszerre tarthatatlan. Minden csak azon múlik, hogy a szabad akarat melyik komponensét véljük fontosabbnak. Így ha az autonómia-feltételt tartjuk relevánsabbnak a morális felelősség-tulajdonsághoz, akkor a Frankfurt-példák perdöntőek.

Tegyük fel a csíra-pártiakkal szemben, hogy a morális felelősséghez nem szükséges feltétel a regulatív kontroll. Fischer másfelől azonban elismeri, hogy az eredeti Frankfurt-példák nem zárják ki teljesen az alternatív lehetőségeket, csíra ugyanis mindig van. Így azonban diszanalógia mutatkozik a tökéletesen determinált univerzum eseményei és a Frankfurt-példák elkerülhetetlen cselekedetei között: a teljességgel determinisztikus univerzumban egyáltalán nincs csíra, míg a Frankfurt-esetek mindegyikében van. A legfontosabb kérdés az, hogy egy teljességgel determinisztikus világban a vezérlő kontroll lehet-e alapja a morális felelősségnek. Pontosabban a morális felelősség fenntartásához „szükséges-e ragaszkodni a determinizmus hamisságához?”¹⁹ Frankfurt eredeti célja az volt, hogy bemutassa az ALE nélküli morális felelősséget. Amennyiben nem tartjuk a szabadság csíráját relevánsnak a morális felelősséghez, akkor a vezérlő kontroll alapja lehet a vádolhatóságnak és dicsérhetőségnek egy tökéletesen determinált világban.

Fischer azzal érvel a kompatibilizmus mellett, hogy ha a világról ki is derül, hogy teljességgel determinisztikus, akkor is *emberek, személyek* maradunk.²⁰ Nem fog semmi megváltozni, továbbra is felelősnek fogjuk egymást tartani a tetteink miatt. Bizonyos lelki jelenségeink – mint például a kreativitás – vagy a döntéseink magyarázatához szükség van a determinisztikus leírásra. Ennek fényében miért kellene az inkompatibilista intuíció mellett döntenünk? Nem nyernénk semmit egy indeterminisztikus világgal. Továbbá, a vezérlő kontroll miatt nincs indokunk a morális felelősség és a determinizmus között inkompatibilitást feltételezni. Mindazonáltal vannak olyan filozófusok, akik számára a Frankfurt-példák elfogadhatatlanok, a következőkben az ő kritikájukat mutatom be.

19 Fischer, John Martin: „Responsibility and Alternative Possibilities”, 153-54. o.

20 Fischer, John Martin: „Responsibility and Alternative Possibilities”, 152. o.

IV. Frankfurt kritikusi

Ebben a fejezetben megvizsgálom a Frankfurt-típusú példák néhány olyan kritikáját, amelyek nem kijavítani kívánják a Frankfurt-típusú példák kompatibilista értelmezését, hanem inkompatibilista oldalról cáfolni akarják az ilyen példákat. Ezek a kritikák meggyőzőnek tűnnek, mégis azt állítom, hogy meggyőző erejüket nem a Frankfurt-típusú példák problematikus mivoltából nyerik, hanem abból az inkompatibilista intuíciónak, hogy a morális felelősséghez az alternatíva-feltétel a releváns. Mindazonáltal, e feltétel mellett az inkompatibilista szerzők nem érvelnek, ezért aztán ugyanannyira indokolt lehet az autonómia-feltételből származó intuíciót elfogadni, s ezáltal az inkompatibilista ellenvetéseket figyelmen kívül hagyni.

1. Copp: *igazságtalan Frankfurt-példák*

Elsőként David Copp kritikáját mutatom be. Copp megkülönbözteti²¹ a felelősség három különböző fogalmát. Az „önmaga általosság” (*ownership*), „válaszra-érdemesség” (*response-worthiness*) és a „kárhoztathatóság” (*blameworthiness*) fogalmát. Az „önmaga általosság” és a „válaszra-érdemesség” fogalmát nem fogom tárgyalni, mert ez Copp érvének bemutatásához szükségtelen. Copp elismeri, hogy nincs szükség az alternatív lehetőségekre, amennyiben a Frankfurt-szituációkban a felelősséget az „önmaga általosság” vagy a „válaszra érdemesség” szerint értelmezzük. E két fogalmat nem részletezi Copp, ellenben kiköti, hogy a felelősség hétköznapi értelmét csak a kárhoztathatóság fogalma fedi le. Továbbá azt állítja, hogy a morális felelősség kárhoztathatóság olvasata szerint a Frankfurt-példák nem érvénytelenítik az ALE-t. Copp emellett érvel, hogy a felelősség kárhoztathatóság olvasata az alapja a morális megítéléseinknek. Érvének központi eleme az általa „a maximának” nevezett tézis, miszerint „a *kellés* implikálja a *képességet*” (*The Maxim: „ought” implies „can”*) A maximából pedig, állítja Copp,²² következik az ALE. Az érv a következő (S az ágens, A pedig a tett jele):

1. S akkor és csak akkor vádolható A tettért, ha S-től elvárt az összes morális követelmény szerint, hogy ne tegye meg A-t. \equiv (kell)
2. S-től akkor és csak akkor várható el az összes morális követelmény szerint, hogy ne tegye meg A-t, ha S másként is cselekedhetett volna, mint A. \equiv (képes)
3. S akkor és csak akkor vádolható A tettért, ha S másként is cselekedhetett volna, mint A. \equiv (ALE)

21 Copp, David: „Defending the Principle of Alternate Possibilities: Blameworthiness and Moral Responsibility”, 442. o.

22 Copp, David: „Ought’ implies ‘can’ and the derivation of the Principle of Alternate Possibilities”, 69. o.

Könnyű belátni, hogy a maximából levezethető az ALE. Az 1. premissza a „kellés”-t jelenti, a „képességet” pedig a 2-es. Így ha a maxima igaz, akkor csak olyasmi várható el az ágenstől, amire képes. A maxima és a Frankfurt-példák összeegyeztethetetlenek, mivel minden Frankfurt-példa olyan, hogy azokban az ágens nem tud másként cselekedni. Ezért minden Frankfurt-példában igazságtalan olyasmit elvárni az ágenstől, amire az képtelen. A Frankfurt-típusú példák tehát félrevezetőek. A maxima elfogadása a Frankfurt-példák visszautasítását vonja maga után. Copp szerint „A maxima önmagában is meglehetősen erős intuitív plauzibilitással bír.”²³ Majd azzal folytatja, hogy „A maxima, úgy tűnik magyarázza az intuíciónkat az ilyen példákról”²⁴ Későbbi cikkében Copp nem csak az intuíciónkra apellálva kívánja a maxima helytállóságát bemutatni, hanem szolgál két érveléssel is a maxima mellett:

A méltányossági érv:

Igazságtalan lenne elvárni egy személytől, hogy olyasmit tegyen meg, amit nem képes végrehajtani. (...) *Egy adekvát morális elmélet implikálná, hogy egy személytől teljes morális értelemben, csak akkor elvárható, hogy megtegyen valamit, ha képes is azt megtenni. A helyes morális követelmények olyasmit várnak el az ágenstől, amit képes is megtenni.*

Az erkölcsi követelmények cselekvés-irányító szerepét igazoló érv:

A morális követelmények voltaképpen vezetnek a tetteket. Ez annyit jelent, hogy vezetnek az ágens döntéseit az alternatívák között. A teljes követelmények megkülönböztetik az ágens alternatíváit, olyan lehetőségekként, amelyeket szabadságában áll megtenni, és amelyeket nem. Annak ismerete, hogy mi morális követelmény, képessé teszi az ágenst arra, hogy megengedhető tettet válasszon az alternatívái közül. *Egy adekvát elmélet implikálná, hogy az ágenstől teljes morális értelemben csak akkor elvárható, hogy A-t tegye, ha képes is megtenni A-t.* Ugyanakkor a morálisan megengedett lehetőségek nem azonosak az alternatív tettekkel, mivel egy személy alternatívái egy adott pillanatban azok a dolgok, amelyeket képes akkor megtenni. Így ha egy személytől teljes morális értelemben elvárható, hogy ne tegye meg A-t, akkor is, ha nem volt képes elkerülni A-t, mivel egy megengedhető tettet az ágens nem az aktuális alternatívái közül választja ki. Ezért *egy adekvát elmélet implikálná, hogy az ágenstől teljes morális értelemben csak akkor elvárható, hogy ne tegye meg A-t, ha képes is valami mást cselekedni A helyett.*²⁵

Copp utóbbi két érvelés központi eleme, hogy „*Egy adekvát teória implikálná, hogy az ágenstől teljes morális értelemben csak akkor elvárható, hogy A-t tegye, ha képes is megtenni A-t.*”

23 Copp, David: „Defending the Principle of Alternate Possibilities: Blameworthiness and Moral Responsibility”, 445. o.

24 Copp, David: „Defending the Principle of Alternate Possibilities: Blameworthiness and Moral Responsibility”, 446. o.

25 Copp, David: „‘Ought’ implies ‘can’ and the derivation of the Principle of Alternate Possibilities”, 71. o.

Mindazonáltal feltehetjük a kérdést, hogy miért kell ilyennek lennie egy ilyen teóriának. Copp nem érvel amellett, hogy miért igazságtalan elvárni olyasmit az ágenstől, amire képtelen. A fenti érvek valóban *erős intuitív plauzibilitással* bírnak *akkor*, ha inkompatibilisták vagyunk. Copp érvének intuitív ereje a hétköznapi szabadság-fogalmunkra támaszkodik, amelynek része az alternatíva-feltétel (és az autonómia-feltétel is). Ezért ha inkább inkompatibilisták vagyunk, és e feltétel számít fontosabbnak, a maxima érvényes elv. Így a hétköznapi intuícóra hivatkozni a maxima igazolásához kétélű fegyver, mert ebből az intuíciónál igazolhatjuk az autonómia-feltételt is. Copp tehát nem érvel az inkompatibilizmus mellett. Természetesen a Frankfurt-példák az inkompatibilista olvasat szerint egyáltalán nem meggyőzőek. Azonban ha az autonómia-feltételt véljük fontosabbnak, amely eleve kizárja az ALE-t, akkor Copp intuíciója illegitimé válik. Az autonómia-feltétel ugyanis eleve összeegyeztethetetlen az alternatív lehetőségekkel. S ha ezt a feltételt vesszük alapul, akkor számot adhatunk egy olyan adekvát morális elméletéről, amely implikálja, hogy az ágens morálisan vádolhassuk egy olyan tettéért is, amelyet nem tudott volna elkerülni, de ő akarta azt végrehajtani.

2. Ginet: *illegitim Frankfurt-példák*

Carl Ginet²⁶ kritikája szerint a Frankfurt-stílusú példák nem konkluzívak, amennyiben Grey úgy közelíti meg, hogy ezekben a szituációkban sosem lehet biztos abban, hogy a neuroszkóp beavatkozása után Jones mégsem változtatta volna meg a véleményét. Tehát olyan Frankfurt-szituációt kell mutatni, amelyben az ágens hezitálhat döntése előtt, s ezért ki kell javítani a példákat. Ugyanakkor Ginet azt állítja, hogy az így kijavított Frankfurt-szituációk már nem állják alá az ALE-t. Tegyük fel, hogy Jones hezitál, hogy megölje, vagy ne ölje meg White-ot, majd hosszas mérlegelés után úgy dönt, nem öli meg. Ekkor Grey beavatkozik és kiváltja Jonesban azt a szándékot, hogy ölje meg White-ot. Ugyanakkor tudjuk, ha Grey nem avatkozott volna be, akkor később a White nem-megölésére vonatkozó szándékát Jones megváltoztatta volna, és mégis úgy döntött volna, hogy megöli White-ot. Annak érdekében, hogy az ilyen helyzeteket elkerüljük, ki kell javítani a Frankfurt-példákat:

Grey, hogy az ilyen eseteket elkerülje, kikalkulálja, hogy mi az a végső időpont, ameddig Jones hezitálhat, és ami után már nem lehet képes arra, hogy megölje White-ot. Ezt az időpontot nevezzük t_2 -nek. Ezután Grey úgy állítja be a neuroszkópot, hogy t_2 -ben biztosan beavatkozzon, ha úgy döntött Jones, hogy megöli White-ot, ha nem. Jones tehát t_0 -tól t_2 -ig szabadon hezitálhat White gyilkosságáról, ekkor még nem kény-

26 Ginet, Carl: „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don't Find Frankfurt's Argument Convincing”

szeríti semmi. Továbbá t_0 -tól t_2 -ig bármikor szabadon megölheti White-ot. Ez egyben azt is jelenti, hogy White t_3 -ban biztosan halott és így White halálának t_3 -ig való végrehajtására Jones-nak nincs alternatívája.

Frankfurt és Ginet példája a következő szempontokból rokon. A Frankfurt által sugallt intuíció, hogy Jones felelős a Ginet-példában is. Jones t_3 -ig felelős, akár végre akarta hajtani a tettét t_2 -ig, akár t_2 és t_3 között a neuroszkóp beavatkozása okozta a gyilkosságot. Mindkét esetben White t_3 -beli halála pre-emptíve túldeterminált²⁷ (*pre-emptive overdetermination*). Mindkét történetben t_0 -tól t_3 -ig van legalább egy oka White halálának. Mindkét példára igaz, hogy t_0 -tól t_3 -ig Jones számára nincs alternatívája annak, hogy White t_3 -ig meghal.

Ginet azt állítja,²⁸ hogy (1') Jones a t_1 -ben végrehajtott gyilkosságért felelős, mert *voltak cselekvési alternatívái*. Ha Jones t_1 -ben öli meg White-ot, akkor White t_3 -ban is halott. (2') Jones-nak t_2 és t_3 közt *nem voltak alternatívái, így felelősége sincs*. (3') Jones-nak a gyilkosság t_3 -ig való végrehajtásáért sincs felelősége, mert akármit is tesz, White t_3 -ig halott lesz. Tehát Jones White t_0 -tól t_3 -ig bekövetkező haláláig nem felelős, mert White halálának t_3 -ig való bekövetkezését *nem tudta volna elkerülni*. Ezért nem felelős White t_3 -ig bekövetkező haláláért, akkor sem, ha t_1 -ben megölte White-ot.

(1') és (3') együtt paradoxnak tűnik. A nehézség forrása, hogy a t_3 -ig tartó időszak része t_1 : Hogyan lehet Jones nem felelős a gyilkosság t_3 -ig történő bekövetkezéséig úgy, hogy t_1 -beli gyilkosságért – ami t_3 -ig tartó időszak része – felelős? Ginet válasza: „Az intuícióm az, hogy Jones nem felelős egy időben kevésbé specifikus szituációért, mivel adottnak véve Black (Grey) jelenlétét Jones nem tudja elkerülni, a gyilkosságot. Ugyanakkor felelős lehet egy időben specifikusabb tettetért, amelyet elkerülhetett volna.”²⁹ Ennek magyarázatához Ginet bemutat egy analógiát, amely a következő: „Én például felelős vagyok azért, hogy épp egy szobában ülök, de nem vagyok felelős azért, hogy egy egymillió mérföldnyi sugarú körön belül vagyok, amelynek a középpontjában a Föld van.”³⁰ Nincs alternatívája annak, hogy kívül legyen a körön, *ezért nem is felelős érte*. De van alternatívája kívül lenni a szobán, *ezért felelős is érte*. Jones tehát egy időben kevésbé specifikus szakaszért, a t_0 -tól t_3 -ig nem kell, hogy felelős legyen, míg egy specifikusabbért, a t_0 -tól t_2 -ig felelős. Másként: Azért felelős vagyok, ha holnap megölök valakit és az a személy holnapután halott. Azonban ennek az embernek az 1000 évvel későbbi haláláért nem vagyok felelős – mivel 1000 év múlva biztosan halott – ha megölöm, ha nem. Ha érvényes magyarázatnak fogadjuk el ezt az analógiát, és elismerjük, hogy

27 Egy *e* esemény pre-emptív túldeterminált akkor, ha amennyiben *a* nem váltja ki, akkor kiváltja *b*.

28 Ginet, Carl: „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don't Find Frankfurt's Argument Convincing”

29 Ginet, Carl: „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don't Find Frankfurt's Argument Convincing”, 406. o.

30 Ginet, Carl: „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don't Find Frankfurt's Argument Convincing”, 406. o.

Ginet javaslata szerint szükséges kijavítani a Frankfurt-példákat, akkor az ilyen példák már nem mutatják ki az ALE szükségtelen mivoltát a morális felelősséghez.

Több indokom is van a Frankfurt-példák védelmére, amiért Ginet érvét nem találok meggyőzőnek. Az első ellenvetésem a Ginet-példával szemben, hogy az nem egy Frankfurt-helyzetet ír le. Ugyanis t_2 -tól t_3 -ig se alternatívája, se (vezérlő, se regulatív) kontrollja nincs Jones-nak. Ginet példájának t_2 -tól t_3 -ig terjedő időszakában semmi nincs, ami a felelősség alapja lehetne, így természetes, hogy t_3 -ig sincs felelőssége Jones-nak. A Frankfurt-példák lényege, hogy kimutassák, a vezérlő kontroll elégséges feltétele a morális felelősségnek, még az alternatívák hiányában is. A Ginet-féle példában nincs is vezérlő kontroll, így ezt a példát a következőképpen is át lehetne írni: ha Jones t_2 -ig nem lövi le, akkor White-ot t_2 -tól t_3 -ig elüti egy villamos. Ugyanis Jones-nak se vezérlő, se regulatív kontrollja nincs a villamos felett, ahogy a Ginet-féle neurszkóp felett sem. A Ginet-példa szerint, a villamos esetében se felelős Jones. Nyilván nem az. Ugyanakkor t_0 -tól t_2 -ig *vannak alternatív lehetőségek* és Jones „önmaga miatt” cselekszik, ezért t_0 -tól t_2 -ig a példa nem is Frankfurt-helyzetet ír le. Ezért a Ginet-példa semmiképpen nem cáfolja az eredeti Frankfurt-példát. Ez az ellenpélda pusztán látszat, Ginet ugyanis hoz egy olyan példát, amely cáfolni látszik az eredeti Frankfurt-estetet, azonban közelebről megvizsgálva kiderül, hogy a példa körülményeit úgy állítja fel Ginet, hogy a Frankfurt-példákat cáfolja, miközben analógia nem mutatkozik a két példa közt.

A második ellenvetésem az, hogy a példa *petitio principii-t* tartalmaz. Vizsgáljuk meg Ginet érvét:

- (1'): Jones t_0 -tól t_2 -ig szabad (hétköznapi értelemben, a két feltétel konjunkciója).
- (2'): Jones a t_1 -ben végrehajtott gyilkosságért felelős, *mert voltak cselekvési alternatívái.*
- (3'): Jones-nak t_2 és t_3 közt *nem voltak alternatívái, így felelőssége sincs.*
- (4'): Az ágens az időben specifikusabb cselekvésért felelős, de a tágabbért nem.
- (5'): Jones, White t_0 -tól t_3 -ig tartó időben kevésbé specifikus szituációiért nem felelős, mert White t_3 -beli halálát *nem tudta volna elkerülni.*

Könnyedén látható, hogy Ginet érve azt előfeltételezi, amit bizonyítani kíván. Azt ugyanis, hogy a Frankfurt-stílusú példák sikertelenek és a morális felelősséghez szükség van az ALE-ra. Az érv néhány premisszája tartalmazza, hogy *Jones felelőssége az alternatívák jelenlététől függ.* Ennek a példának nincs semmi köze a Frankfurt-példákhoz. Ginet példája szemfényvesztés. A Ginet példa előfeltételezi, hogy az ALE a felelősség feltétele.

Ginet inkompatibilista, így számára az alternatív lehetőségek megléte a legfontosabb a morális felelősséghez. Ginet nem is említi, hogy a vezérlő kontroll szerepet játszhat a

felelősség-tulajdonításban. Amennyiben eltekintünk az előző ellenvetésemtől, ugyanis, hogy t_2 -től t_3 -ig semmilyen értelemben nem Jones cselekszik, és elfogadjuk, hogy az erkölcsi felelősséghez az ALE szükséges, akkor és csak akkor meggyőző Ginet érve. Azonban ezek elfogadását semmi más, csakis az intuícióink, vagy elvi elkötelezettségeink indokolhatják. Az (1'), (2'), (3') és (5') minden inkompatibilistának meggyőző, mivel számukra az ALE alapozza meg a morális felelősséget. Ugyanakkor ennek elfogadására semmi sem kényszerít. Ez esetben is igazolt dolgozatomban tézise, miszerint minden inkompatibilista ellenvetés, és így a Ginet-féle kritika az erejét nem a Frankfurt-típusú példák problematikus mivoltából nyeri, hanem abból az inkompatibilista intuícióból, hogy a morális felelősséghez az alternatíva-feltétel a releváns. Ennek elfogadtatására Ginet-nek azonban nincs érve. A Frankfurt-példák sikeressége azon múlik, hogy el akarjuk-e fogadni azokat helyesnek, vagy sem. Pontosabban, hogy éppen kompatibilista vagy inkompatibilista intuícióink vannak.

3. Döntési mechanizmus és Frankfurt-példák

David Widerker nem az intuícióinkra alapozza kritikáját, hanem Jones döntési mechanizmusát vizsgálja meg. Többekkel azt állítja,³¹ hogy a Frankfurt-példák elhibázottak, mivel a kompatibilizmus célja annak kimutatása, hogy determinisztikus – alternatívák nélküli – világban is lehet az ágens morálisan felelős. Ha Jones döntési mechanizmusát megvizsgáljuk, akkor csak két lehetséges magyarázat jöhet szóba: Jones döntési mechanizmusa determinisztikus, vagy indeterminisztikus. Widerker azt állítja, hogy egyik esetben sem lehet sikeresnek tekinteni a Frankfurt-példákat.

Annak érdekében, hogy Widerker érvét tisztán lássuk, idézzük fel Frankfurt érvét:

- a) Az ágens *szabad* döntést hoz.
- b) Ha nem a kívánt szabad döntést hozná meg az ágens, akkor Grey közbeavatkozik. \equiv (nincsenek alternatívák)
- c) Az ágens a kívánt döntést hozza meg, ezért Grey nem avatkozik közbe.
- d) Minden szabad döntés morálisan értékelhető.

(K): Az ágensnek nincsenek cselekvési alternatívái, mégis morálisan értékelhető, mert döntését „önmagától” hozta meg.

(K-II): A morális felelősség alapja tehát a szabadság autonómia-feltétele.

31 Widerker, David: „Responsibility and Frankfurt-type Examples”, 324. o.; Ginet, Carl: „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don't Find Frankfurt's Argument Convincing”; Kane, Robert: „Acts, Patterns, and Self Control”, 51. o.; Uő.: *The Significance of Free Will*. 142-43. o.; Lamb, James: „Evaluative Compatibilism and the Principle of Alternative Possibilities”, 517–27. o.; Wyma, Keith: „Moral Responsibility and the Leeway for Action”, 57–70. o.

Widerker nem fogadja el az (a) premisszát. Azt állítja³² ugyanis, hogy amennyiben Jones döntési mechanizmusa determinisztikus, akkor a múlt és a természettörvények már meghatározták, hogy lelövi White-ot. Így a neuroszkóp jelenléte semmit sem szükségszerűsít. Továbbá ha a világ determinisztikus, ahogyan azt a kompatibilista állítja, akkor az ágens nem hozhat szabad döntéseket. Így a Frankfurt-példák (a) premisszája eleve kizárja, hogy az a világ, amelyben a Frankfurt- eset lejátszódik, determinisztikus lehessen.

S amennyiben az ágens döntési mechanizmusa indeterminisztikus, akkor abban az esetben is áll, hogy a világ, amelyben a Frankfurt-szituáció lezajlik nem lehet determinisztikus. Továbbá ha a döntési mechanizmus indeterminisztikus, akkor bár beavatkozik a neuroszkóp, mégsem szükségszerűsít semmit. Hiszen a beavatkozás után bármikor megváltozhat a tette irányuló szándék, mivel a döntési folyamat indeterminisztikus jellege miatt bármikor spontán változás állhat be. Úgy tűnik Widerker kritikája végzetes a Frankfurt-példákra nézve, ugyanis a neuroszkóp példája használhatatlan.

Mindazonáltal azt állítom, hogy ez az ellenvetés egy félreértésen alapul. Ugyanis a Frankfurt-példák nem a döntési mechanizmus és a morális felelősség viszonyát vizsgálják, hanem azt a kérdést, hogy a morális felelősség tulajdonításnak lehet-e alapja a vezérlő kontroll. A kompatibilista azt állítja, hogy a vezérlő kontroll az alapja a morális felelősségnek, amelyet a szabadság autonómia-feltétele irányít. Az autonómia-feltétel involválja a determinisztikus világot. Így a világ lehet determinisztikus – amelyben nincsenek alternatív lehetőségek –, de az ágens mégis morálisan felelős. Ezért Widerker problémafelvetése félreértésen nyugszik.

Akinek ez még kétséges, annak szolgállok egy példával, bár meglehetősen homályos elmefilozófiai álláspontot követel meg. Ennek a példának a segítségével számot tudok adni Widerker félreértéséről. Képzelnék el a következő *kartezianus Frankfurt-helyzetet*: A *res cogitans* a tobozmirigyben – és valamely metafizikailag rendkívül homályos oksági kapcsolaton – keresztül a *res extensa* idegsejtjeire hat. A neuroszkóp érzékeli, hogy ezek az idegsejtek milyen mintázatban vannak. Ezért amennyiben a *res cogitans* által kiváltott a, b, c (R) neuron mintát detektálja, akkor a neuroszkóp nem avatkozik be, de ha ettől eltérőt, akkor kiváltja az „R” szekvenciát. Mindazonáltal a neuroszkópnak ez esetben sem kellett beavatkoznia. S bár Grey jelenléte megfosztotta Jones-t az alternatíváktól, mégis Jones „saját maga miatt” döntött úgy, hogy a republikánusokra szavaz. Ezért bár nem voltak alternatívái, mégis felelős a tettéért. Nyilvánvalóan ez is Frankfurt-stílusú példa, amely igazolja, hogy nincs szükség alternatívákra a morális felelősséghez. Ugyanakkor a kartezianus Frankfurt-példával szemben nem merülhet fel Widerkernek Jones döntési mechanizmusát firtató kritikája. S így is igazolja, hogy a felelősség alapja az autonómia-feltétel.

32 Widerker, David: „Responsibility and Frankfurt-type Examples”, 324. o.

Ennek a példának a segítségével számot tudtam adni arról, hogy az alternatívák hiányában is felelős lehet az ágens. Amennyiben sikeresnek tekintjük ezt a példát, akkor nem szükséges a moralitás magyarázatához az ALE. A karteziánus Frankfurt-példa csak a morális felelősség és az alternatív lehetőségek viszonyát vizsgálja. Az pedig egy következő lépés, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy nem szükséges az ALE a morális felelősség-tulajdonításhoz, akkor morálisan felelős lehet az ágens egy olyan determinisztikus világban is – determinisztikus döntési folyamattal – ahol nincsenek alternatív lehetőségek. Mi több, *ha* elfogadjuk, hogy a felelősség kulcsa a vezérlő kontroll, s a vezérlő kontroll involválja a determinisztikus világot, akkor elfogadhatjuk, hogy a felelősséget a determinisztikus világ – is – biztosíthatja.

Laura Waddel Ekstrom³³ is Widerkerhez hasonlóan kritizálja a Frankfurt-példákat, azt állítja ugyanis, hogy ezek a példák inkonzisztensek. Ekstrom Widerkerhez hasonlóan a korábban bemutatott kritikából indul ki. Érvének kezdő lépése, hogy az (a) „Az ágens *szabadon* (az autonómia- és alternatíva-feltétel konjunkciójának megfelelő) döntést hoz.” Az (a) premissza miatt a világ, amelyben egy Frankfurt-eset lejátszódik indeterminisztikus kell legyen. Tegyük fel, hogy a neuroszkópot közvetlenül születése után ültettük be Jones agyába, ezért élete minden döntése pre-emptív túldeterminált a tényellentétes beavatkozó jelenléte miatt. Továbbá ennek a beavatkozónak sosem kellett hatással lennie Jones döntésére, mivel minden esetben megfelelően döntött. Ezért a világ, amelyben az eset lejátszódik indeterminisztikus, ugyanakkor Jones-nak nincsenek alternatív lehetőségei. A Frankfurt által sugallt következmény, hogy Jones felelős. Ekstrom következő lépése az, hogy képzeljünk el két lehetséges világot, amelyek a következőképpen festenek: W_a egy indeterminisztikus világ, amelyben Jones agyában van neuroszkóp, és egész élete minden tettét – amelyet pre-emptív túldeterminált a tényellentétes beavatkozó – jelöljük „O”-val. Képzeljük el W_b világot is, amely minden tekintetben olyan, mint W_a , ebben a világban is Jones „O”-t teszi, csak éppen W_b -ben nincs jelen egy kontrafaktuális beavatkozó. Ekstrom azt állítja, hogy a Frankfurt-példák inkonzisztensek, mert W_a és W_b világ a felelősség tekintetében nyilvánvalóan nem azonos. W_b világban „O” nem elkerülhetetlen, de W_a -ban az. Mivel a Frankfurt-példákban egyfelől az ágens indeterminisztikus (Ekstrom szerint szabad) és emiatt szabadon dönt, ugyanakkor a beavatkozó által a tettei viszont determináltak. Az a megtevésztő a Frankfurt-példákban, hogy egyfelől szabad az ágens, másfelől viszont tettei elkerülhetetlenek. W_b világban, ahol Jones tökéletesen szabad, felelős is, de W_a -ben nem felelős, mert bár látszólag szabad akarata van tettei felett, azonban valóságosan nem szabad, csak „O”-t teheti, és ezért felelősége sincs. W_a -ban nem lehet felelősnek tekinteni Jones-t, mert nem lehetséges, hogy a döntések szabadok legyenek, miközben a tettek nem azok.

33 Ekstrom Waddell, Laura: „Libertarianism and Frankfurt-style cases”

Ekstrom érvének két nehézsége is van. Az első, hogy elfogadja Wiederker kritikáját, majd arra építi további érvét. Azt állítja ugyanis, hogy annak a világnak, amelyben a Frankfurt-eset lejátszódik, indeterminisztikusnak kell lennie az (a) premissza miatt. De láttuk, hogy a Frankfurt-stílusú példák nem a világ determinisztikus, vagy indeterminisztikus mivoltát és a morális felelősség kompatibilitását mutatják be. A Frankfurt-típusú példák következményét (ti. hogy a morális felelősség-tulajdonításhoz nincs szükség az ALE-ra) lehet felhasználni a determinizmus és a moralitás összeegyeztetlenségére.

Másrésről Ekstrom tévesen mutatja be, hogy a Frankfurt-példák egyszerre követelik meg, hogy Jones döntései szabadok – indeterminisztikusak – legyenek, de a tettei determináltak. Sikertelenül érvel amellet, hogy ez a két feltétel keveredik össze. Ehhez a konklúzióhoz szükséges Ekstrom intuíciója, amely szerint *nem lehetséges, hogy a döntések szabadok legyenek, miközben a tettek nem azok*. Vagyis nem lehetséges, hogy valaki felelős legyen azokért a tettekért, amelyeket nem tud elkerülni, noha saját szabad akaratából döntött a kérdéses tett mellett. Azonban ezt az intuíciót csak akkor tekinthetjük meggyőzőnek, ha alapvetően azt gondoljuk, hogy a morális felelősségnek az alternatíva-feltétel az alapja. Ennek az intuíciónak az elfogadására azonban semmi sem kényszerít bennünket. Így ha nem fogadjuk el, akkor Ekstrom érve sikertelen.

Úgy tűnik tehát, hogy a Frankfurt-példák sikeressége *csak azon múlik*, hogy milyen intuícióink vannak a morális felelősségről. Ugyanis ha alapvetően azt várjuk el az ágens-től, hogy „másként is cselekedhetett volna”, akkor inkompatibilisták vagyunk, és a Frankfurt-stílusú példákban talált intuíció érvénytelen. Azonban ha számunkra a szabadság azon feltétele a fontosabb, hogy az ágens tette a „sajátja legyen”, akkor a Frankfurt-példák már meggyőzőek, hiszen éppen erre a feltételre alapozzák a morális felelősséget. Tehát az inkompatibilisták nem cáfolhatják a Frankfurt példák érvényességét.

Konklúzió

Végül nem maradt más dolgom, mint néhány szóban összefoglalni azokat az eredményeket, amelyekre az imént jutottam. Elsőként amellet érveltem, hogy a hétköznapi értelemben vett szabad akarat fogalma inkonzisztens. A definiálásához szükséges feltételek ellentmondásosak. Azt állítottam, hogy emiatt az ellentmondásosság miatt sem a kompatibilista, sem pedig az inkompatibilista nem képes a szabad akarat problémáját megoldani, mivel a szabadság fogalmának az egyik feltételét csak az inkompatibilizmus képes magyarázni, a másik feltételt pedig csak a kompatibilizmus. A Frankfurt-példák azonban alkalmasak arra, hogy az ágensnek morális felelősséget tulajdonítsunk egy determinisztikus világban. Mivel a szabad akarat fogalmának pusztán az a funkció-

ja, hogy az ágenst morálisan felelősnek tarthassuk, és a Frankfurt-példákkal számot tudunk adni az erkölcsi felelősségről determinisztikus világban is, így a szabad akarat fogalmát kihagyhatjuk egy determinista etikából. Fischer azonban felhívja a figyelmünket arra, hogy a Frankfurt-stílusú példák szükségszerű defektusa, hogy legalább csírányira előfordul bennük alternatív lehetőség. Ezt pedig az inkompatibilista kihasználhatja, és érvelhet úgy, hogy emiatt a csíra miatt tartjuk a Frankfurt-helyzetekben felelősnek az ágenst. Ezt követően sorra vettem néhány jelentősebb inkompatibilista támadást a Frankfurt-példák ellen, és amellet érveltem, hogy ezek a kritikák nem a Frankfurt-példák ellentmondásos mivoltából merítik erejüket, hanem csak abból az inkompatibilista intuícióból, hogy a szabad akarat fogalmának az alternatíva-feltétele a fontosabb a morális felelősséghez. Ezért a Frankfurt-példákat csak akkor tarthatjuk illegitimnek, ha ezt az előfeltevést elfogadjuk. Ennek elfogadására azonban semmi sem kényszerít. Így ezzel az erővel inkább fogadjuk el az autonómia-feltételt! Amellet érveltem, hogy az „önmaga általiság”, az autonómia-feltétel alapja lehet a moralitásnak – noha erre sem kényszerít semmi. A Frankfurt-példák sikeressége csak azon múlik, hogy melyik szabad akarat-feltételt véljük fontosabbnak, azaz hogy kompatibilista vagy inkompatibilista intuícióink vannak.

Bibliográfia

- Ayer, Alfred J. „Szabadság és szükségszerűség.” In Farkas Katalin–Huoranszki Ferenc szerk. *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2004. 165-173. o.
- Beebe, Helen. „Local Miracle Compatibilism.” *Nous* 37:2, 2003. 258-277. o.
- Bishop, Robert C. „Chaos, indeterminism and free will.” In Kane, Robert szerk. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 111-124. o.
- Blumenfeld, David. „The Principle of Alternate Possibilities.” *The Journal of Philosophy*, 68:11, 1971. 339-345. o.
- Chisholm, Roderick M. „Az emberi szabadság és az én.” In Farkas Katalin–Huoranszki Ferenc szerk. *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2004. 175-187. o.
- Copp, David. „Defending the Principle of Alternate Possibilities: Blameworthiness and Moral Responsibility.” *Nous* 31:4, 1997. 441-456. o.
- Copp, David. „'Ought' implies 'can' and the derivation of the Principle of Alternate Possibilities.” *Analysis* 68:1, 2008. 67-75. o.
- Della Rocca, Michael. „Frankfurt, Fischer and Flickers.” *Nous* 32:2, 1998. 99-105. o.
- Ekstrom Waddell, Laura. „Libertarianism and Frankfurt-style cases.” In Kane, Robert szerk. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 309-322. o.

- Fischer, John Martin. „Frankfurt–Type Examples and Semi–Compatibilism.” In Kane, Robert szerk. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 281-308. o.
- Fisher, John Martin. „Responsibility and Alternative Possibilities.” In *My Way: Essays on Moral Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 38-62. o.
- Fischer, John Martin–Ravizza, Mark. „Responsibility and Inevitability.” *Etics* 101:2, 1991. 258-278. o.
- Frankfurt, Harry. G. „Alternate Possibilities and Moral Responsibility.” *Journal of Philosophy* 66, 1969. 829-839. o.
- Frankfurt, Harry G. „What we are morally responsible for.” In *The importance of what we care about*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 95-103. o.
- Frankfurt, Harry G. „Freedom of will and the concept of a person.” In *The importance of what we care about*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 11-25. o.
- Ginet, Carl. „In Defense of the Principle of Alternative Possibilities: Why I Don’t Find Frankfurt’s Argument Convincing.” *Nous* 30, Supplement: *Philosophical Perspectives*, 10, Metaphysics, 1996. 403-417. o.
- Glannon, Walter. „Responsibility and the Principle of Possible Action.” *The Journal of Philosophy* 92:5, 1995. 261-274. o.
- Haji, Ishtiyaque. „Alternate Possibilities and Responsibility.” *Journal of Social Philosophy* 31:3, 2000. 259-267. o.
- Hume, David. *Értekezés az emberi természetről*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1976.
- Hume, David. *Tanulmány az emberi értelemről*. Budapest: Nippon Kiadó, 1995.
- Huoranszki Ferenc. *Modern Metafizika*. Budapest: Osiris, 2001.
- Huoranszki Ferenc. „Szabad akarat és természeti törvény.” *Világosság*, 2003/5-6. 141-148. o.
- Inwagen, Peter van. *An Essay on Free Will*. Oxford: Clarendon Press. 1983.
- Inwagen, Peter van. „A szabad akarat és a determinizmus összeegyeztethetlensége.” In Farkas Katalin–Huoranszki Ferenc szerk. *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2004. 189-202. o.
- Inwagen, Peter van. „Free Will Remains a Mystery.” In Kane, Robert szerk. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 158-177. o.
- Kane, Robert. „Acts, Patterns, and Self-Control.” *Behavioral and Brain Sciences* 18, 1995. 131-132. o.
- Kane, Robert. *The Significance of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Lamb, James. „Evaluative Compatibilism and the Principle of Alternative Possibilities.” *Journal of Philosophy* 90, 1993. 517-527. o.
- Lewis, David. „Are we free to break the laws?” *Theoria* 47, 1981. 113-121. o.
- Nelkin, Dana K. „The Consequence Argument and the Mind Argument.” *Analysis* 61:2, 2001. 107-115. o.
- O’Connor, Timothy. „Indeterminism and Free Agency: Three Recent Views.” *Philosophy and Phenomenological Research* 53:3, 1993. 499-526. o.

- Simonyi Károly. *A fizika kultúrtörténete, a kezdetektől 1990-ig*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1999.
- Stump, Eleonore. "Libertarian Freedom and the Principle of Alternative Possibilities." In Jordan, Jeff–Snyder, Daniel H. szerk. *Faith, Freedom, and Rationality*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 1996. 73-88. o.
- Widerker, David. „Responsibility and Frankfurt–type Examples.” In Kane, Robert szerk. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 323-334. o.
- Wyma, Keith. "Moral Responsibility and the Leeway for Action." *American Philosophical Quarterly* 34, 1997. 57-70. o.